

Олександр Олексійович МАКЄЄВ

заступник директора ТОВ «Новітні технології землеустрою», Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Азада ДЖУМАЄВА

здобувач освітньо-наукового ступеня доктор філософії, Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Макєєв, О. О. Економічні засади розвитку інтеграції підприємств агропромислового виробництва / Олександр Олексійович Макєєв, Азада Джумаєва // Український журнал прикладної економіки. – 2021. – Том 6. – № 1. – С. 17 – 26. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Метою дослідження визначено аналіз теоретичних та прикладних аспектів розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві. Розкрито сутність інтегрованих формуваннях горизонтального і вертикального типів як напрямків консолідації капіталу в агропромисловому секторі. Представлено ретроспективний аналіз розвитку інтеграційних процесів в аграрному виробництві з акцентуацією уваги на домінуючих тенденціях в розрізі аспектів «концентрація – деконцентрація». Досліджено напрямки диверсифікації діяльності агрохолдингів в Україні. Доведено ефективність стратегії укрупнення та консолідації аграрного виробництва на основі збільшення довжини внутрішньогосподарського ланцюга доданої вартості шляхом реалізації стратегії формування вертикально інтегрованих структур. Позитивний ефект функціонування останніх реалізується в усуненні цінових диспропорцій між сферами доведення аграрної продукції до кінцевого споживача; гармонізації руху матеріального потоку в рамках логістичних процесів – від забезпечення виробництва предметами і засобами праці до оптимізації каналів збуту готової продукції в результаті включення відповідних складових у структуру виробничого процесу. Виділено негативні (економічні, екологічні, соціальні) наслідки надконцентрації виробництва в агропромисловій сфері. Економічні результати діяльності агрохолдингів розглянуто в розрізі юридичних компонент - стратегічне рішення щодо реєстрації агрохолдингів в офшорних зонах призводить до суттєвого скорочення податкових надходжень, зменшуючи можливості держави в реалізації суспільних інтересів. Екологічні наслідки функціонування інтеграційних об'єднань зумовлено домінування в продуктивній структурі агрохолдингів комерційно привабливих продуктів, що має результатом скорочення площ найбільш цінних ґрунтів, зменшення рівня родючості всього ґрунтового покриву, значного зниження екологічних функцій ґрунтів, скорочення біорізноманітності. Соціальний ефект концентрації виробництва в агропромисловій галузі має негативне забарвлення з огляду впливу на рівень зайнятості та поглиблення інфраструктурних проблем сільських місцевостей. Запропоновано напрямки коригуючих дій з боку держави щодо гармонізації структурних параметрів досягнення ефективного використання ресурсного потенціалу агропромислової сфери.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інтеграція, концентрація, вертикально інтегровані структури, ланцюг доданої вартості, агрохолдинги.

Oleksandr MAKIEIEV

Deputy Director of "Latest Land Management Technologies", Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaiev

Azada DZHUMAIEVA

Candidate of Educational and Scientific Degree Doctor of Philosophy, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

ECONOMIC PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF INTEGRATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION ENTERPRISES**Abstract**

The aim of the study is to analyze the theoretical and applied aspects of the development of integration processes in agro-industrial production. The essence of integrated formations of horizontal and vertical types as directions of capital consolidation in the agro-industrial sector is revealed. A retrospective analysis of the development of integration processes in agricultural production is presented, focusing on the dominant trends in terms of aspects of "concentration – deconcentration". The directions of diversification of activity of agroholdings in Ukraine are investigated. The effectiveness of the strategy of consolidation and consolidation of agricultural production based on increasing the length of the domestic value chain by implementing the strategy of forming vertically integrated structures is proved. The positive effect of the latter is realized in the elimination of price disparities between the spheres of bringing agricultural products to the final consumer; harmonization of the movement of material flow within the logistics processes - from providing production with objects and means of labor to optimizing sales channels of finished products as a result of the inclusion of relevant components in the structure of the production process. The negative (economic, ecological, social) consequences of overconcentration of production in the agro-industrial sphere are highlighted. The economic results of agricultural holdings are considered in terms of legal components – a strategic decision to register agricultural holdings in offshore areas leads to a significant reduction in tax revenues, reducing the state's ability to pursue public interests. The ecological consequences of the integration associations are due to the dominance of commercially attractive products in the product structure of agricultural holdings, which results in reduced areas of the most valuable soils, reduced fertility of the entire soil, significant reduction of soil functions, reduced biodiversity. The social effect of the concentration of production in the agro-industrial sector has a negative color due to the impact on employment and the deepening of infrastructural problems in rural areas. The directions of corrective actions on the part of the state concerning harmonization of structural parameters of achievement of effective use of resource potential of agro-industrial sphere are offered.

Keywords: *agro-industrial production, integration, concentration, vertically integrated structures, value chain, agroholdings.*

JEL classification: Q13

Вступ

В умовах висококонкуцентних глобальних ринків агропродукції актуалізується увага до формування стратегії оптимізації структурних параметрів суб'єктів аграрного бізнесу. На сьогодні питання інтеграції в агросекторі набуває значної актуальності, оскільки останні істотно впливають на обсяги та ефективність виробництва, а також перспективи подальшого його розвитку на інноваційній основі.

Структура ринку агропродукції в Україні формувалася протягом доволі тривалого періоду. Спостерігається деформація конкурентних відносин між суб'єктами всіх рівнів системи виробництва та розподілу, наявні диспропорції реалізації інтересів суб'єктів

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2021 рік. Том 6. № 1.

аграрного ринку. Як зазначає Красноруцький О. О., посилення конкуренції між виробниками продовольчих товарів і, насамперед, їхніх сировинних компонентів, на фоні кількості операторів-виробників, що зростає, згубно позначається на розподілі інтересів між різними рівнями операторів ринку, створюючи умови для поглиблення цінової конкуренції [1]. Найраціональніші шляхи розв'язання задачі оптимізації структурних характеристик аграрного ринку вбачаються у стимулюванні інтеграційних процесів між сферами обігу та виробництва. Останні, своєю чергою, мають за мету підвищення концентрації капіталу у виробничій сфері, що потенційно здатне стимулювати розвиток техніко-технологічних систем в агровиробництві, запровадження інноваційних технологій, а, отже, підвищення ефективності діяльності виробників.

Проблемам розвитку агропромислового виробництва з виділенням предметної галузі у вигляді впливу інтеграційних процесів приділено увагу в наукових роботах Артеменка І. С., Андрійчука В. Г., Зінчука Т. О., Красноруцького О. О., Скидана О. В., Приймачука Т. Ю. Наслідки функціонування агрохолдингів в Україні та концентрації у них земельних ресурсів в розрізі економічних, екологічних та соціальних аспектів досліджуються такими вченими-економістами, як: Бовсунівський А., Денкевич Є., Данкевич В., Мельничук О., Сас І., Сьомич М., Паламарчук Р., Приймачук Т., Рудик Р.

Мета статті

Мета статті – аналіз теоретичних та прикладних аспектів розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві.

Виклад основного матеріалу дослідження

Ознакою розвитку сучасної сільськогосподарської сфери є консолідація капіталу в інтегрованих формуваннях горизонтального і вертикального типів. Горизонтальна інтеграція передбачає поєднання підприємств однієї сфери аграрного сектора та спрямована на одержання економії при збільшенні масштабів виробництва, посилення конкурентної позиції, а інколи може свідчити про монопольні прагнення її учасників [2]. На початкових етапах формування аграрної галузі в Україні зазначений вид інтеграції був домінуючим.

У вітчизняному сільському господарстві радянської доби після колективізації було декілька хвиль укрупнення, насамперед колгоспів, в результаті чого в кінці 80-х років ХХ століття в Україні функціонували великі за розміром аграрні підприємства: 27,9 тис. колгоспів, 23,3 тис. радгоспів із середньою площею землекористування 6075 га. Але в період переходу до ринкових відносин в економіці України почався зворотний процес – деконцентрації виробництва, який супроводжувався утворенням широкої мережі малих та середніх підприємств і поділу існуючих великих підприємств. Так, у середині 1990-х років було реформовано і змінили юридичний статус 10833 КСП. На їх базі створено 14241 нове приватне агроформування (коефіцієнт поділу становить $14241 : 10833 = 1,3$, тобто кількість підприємств збільшилась в 1,3 рази, й відповідно зменшився їх розмір, що є відображенням деконцентрації), у тому числі фермерських господарств – 1254 (8,8%), приватних підприємств (приватно-орендних) – 2901 (20,4), господарських товариств (переважно товариств з обмеженою відповідальністю) – 6761 (47,5%), сільськогосподарських виробничих кооперативів – 3325 (23,3%) [3, с. 27 - 28]. Процес нагромадження капіталу в сфері агровиробництва бере свій початок з 2000 р., коли було прийнято Указ Президента України щодо трансформації КСП у підприємства ринкового типу. Хід процесу був хаотичним через домінування спекулятивного мотиву, активно здійснювалась перепродаж активів між компаніями.

Якщо виходити з існуючої періодизації аграрної реформи в Україні, то період починаючи з 2005 року може бути віднесений до пореформеного. Його характеризують як формальне завершення реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств та вихід на завершальний етап приватизації сільськогосподарської землі.

Як зазначають дослідники [4], головною особливістю цього періоду є те, що ініціатива в розвитку реформи перейшла від держави до агробізнесу. Так, якщо в процесі реформи держава ініціювала реструктуризацію колективних сільськогосподарських підприємств, пропонувала їх організаційно-правові форми, то у пореформений період ця ініціатива перейшла до агробізнесу, проявом чого стало виникнення агрохолдингів – вертикально інтегрованих структур.

Вертикальна інтеграція представляє собою процес поєднання різних етапів виробництва і збуту сільськогосподарської продукції (від вирощування сировини до її переробки, зберігання та продажу готової продукції) в межах єдиної власності.

За охопленням елементів логістичного ланцюга постачань сільськогосподарської продукції можна виділити:

- аграрні підприємства (виробництво),
- вертикально інтегровані підприємства: агропромислові підприємства (виробництво – промислова переробка), агропромислово-торгівельні підприємства (виробництво - промислова переробка – збут кінцевому споживачеві).

Розглянемо напрямки диверсифікації діяльності агрохолдингів, що на 2020 р. посіли місце в Топ-5 латифундистів України (табл. 1). Дані зібрані з відкритих джерел інформації – офіційних сайтів компаній, аналітичних статей [5].

Таблиця 1. Напрямки діяльності агрохолдингів України (Топ-5)

Назва компанії	Сфера діяльності				
	Попередні сфери діяльності	Аграрне виробництво	Переробна галузь	Логістична інфраструктура	Елементи НДДКР
Кернел	-	Виробництво зернових та олійних культур, молочне тваринництво	Виробництво соняшникової олії та шроту	Очищення, сушка і зберігання зернових та олійних культур	-
ПАТ «Ukrland-Farming»	Семінництво	Виробництво зернових, птахівництво, вирощування цукрового буряку, м'ясне та молочне тваринництво (КРС)	Виробництво яєчних продуктів, виробництво цукру, виробництво шкіри	Елеваторне господарство, обладнане залізничними шляхами	Система збирання та аналізу даних телеметрії
МХП	Виробництво інкубаційного яйця	Рослинництво, птахівництво	Виробництво соняшникової олії, охолодженої курятини, продуктів швидкого приготування, круп і кормів, виробництво м'ясоковбасних виробів, біогаз	Елеваторне господарство	-
Агропросперис (NCH)	Постачання фермерам насіння, засобів захисту рослин, мінеральних добрив від провідних світових виробників	Вирощування зернових та олійних культур	-	Елеваторне господарство, власний парк автотранспорту, парк залізничних вагонів-зерновозів і локомотивів	-
Аста рта - Київ	-	Виробництво зернових та олійних культур, тваринництво	Виробництво цукру, біогазу, переробка сої	Елеваторне господарство	-

Узагальнено автором

Аналіз публічних даних діяльності найбільших за критерієм земельного банку інтегрованих формувань (табл. 1) дозволяє констатувати, що провідні компанії аграрного напрямку в Україні відносяться до групи агропромислово-торгівельних підприємств (виробництво - промислова переробка – збут кінцевому споживачеві). Спостерігається зацікавленість доповнення ланцюга створення доданої вартості попередніми видами діяльності, що зосереджено на функціях вирощування посівного матеріалу, інкубаційного яйця, постачання фермерам насіння, засобів захисту рослин, мінеральних добрив.

Реалії постіндустріальної економіки, де в якості домінуючого фактору виробництва виступає людина як джерело інновацій, а самі інновації формують основу системи конкурентних переваг, актуалізують доцільність включення до складу вертикально інтегрованих об'єднань елементів сфери НДДКР. Дані Табл. 7 засвідчують, що зазначена сфера діяльності не стала елементом структури агрохолдингів в Україні. Це не говорить про відсутність інноваційної діяльності як джерела досягнення мети збільшення валового прибутку, однак інноваційні рішення техніко-технологічного та організаційного спрямування є залученими, імплементуються у виробництво з зовнішнього середовища.

Існуючий стан сільськогосподарського виробництва характеризується впровадженням сучасних інноваційних технологій, серед яких: біотехнології, вдосконалення і підвищення продуктивних та якісних характеристик рослин і тварин. Аграрне виробництво стає науково місткою галуззю, де використовуються високопродуктивна, дорога та складна в обслуговуванні техніка і обладнання. Концентрація та інтеграція агробізнесу вимагають застосування сучасних методів управління на всіх рівнях – від найнижчого до найвищого. Отримання ефекту від масштабу можливе лише за такої умови. З огляду на вище зазначені фактори актуалізується проблема якості людського капіталу. Нинішній потенціал сільського населення України не відповідає таким вимогам: частка активного населення різко зменшується, відсутні необхідні кваліфіковані спеціалісти. Тому статусу стратегічного завдання для агрохолдингів набуває питання підготовки кадрів.

Збільшення обсягів валового виробництва в агрохолдингах досягається за рахунок обмеженого переліку комерційно привабливих видів продукції (зернові культури, олійні культури) з високим експортним потенціалом. Це має негативні наслідки, як то: викривлення галузевої та продуктової структур агропромислового сектора; закріплення за Україною іміджу низькорозвиненої країни – постачальника сировини; виснаження земель в результаті порушення науково обґрунтованих норм сівобігу.

Вертикально інтегровані формування в аграрному бізнесі розглядаються нами як найбільш перспективні у досягненні наступних цілей: усунення негативного впливу цінового диспаритету на різних рівнях ланцюга доданої вартості; зниження сукупних витрат за рахунок гармонізації руху матеріального потоку в рамках логістичних процесів; оптимізація каналів збуту готової продукції на основі розробки ефективних схем реалізації; закріплення й розширення джерел надходження засобів виробництва шляхом включення сировинних зон у структуру виробничого процесу, формування та раціональне використання інвестиційних коштів.

Вертикально узгоджені дії традиційно розглядаються як менш шкідливі для функціонування ринкового механізму. Для них передбачені виключення із загального правила про заборону антиконкурентних угод з огляду на економічні результати діяльності вертикально інтегрованих об'єднань. Останні свідчать про формування стійких конкурентних переваг шляхом управління виробничим та розподільчим ланцюгами як системою, в тому числі за рахунок спрощення координації між структурами-учасниками, зниження операційних витрат.

Сучасні агрохолдинги України актуалізують процеси зміщення центру ваги з екстенсивної форми концентрації виробництва до інтенсивної. Визначення останніх ґрунтовно представлено в роботі Артеменко І. С. [3, с. 25 - 26]. Екстенсивна форма реалізується в умовах збільшення підприємством посівних площ і, відповідно, нарощування капіталу на тих же технічному і технологічному рівнях, необхідних для обробітку додатково задіяних земельних ресурсів. Інтенсивна форма концентрації виробництва передбачає, що підприємство на одній і тій же земельній площі нарощує вкладання капіталу на новітній основі в основні засоби, оборотний капітал, а за необхідності і працю (в умовах розвитку трудомістких галузей) з метою одержання більшого обсягу виробництва продукції і підвищення його ефективності.

Агрохолдинги представляють багатоаспектну інтенсивну форму концентрації, коли підприємство розвиває не лише аграрне, а й переробні виробництва, що об'єктивно збільшує потребу в спеціалізованому обладнанні, тобто в основному капіталі, а також в оборотному капіталі і людських ресурсах. При цьому загальним місцем в динаміці банків землі сегменту агрохолдингів є його оптимізація на основі скорочення. В якості ілюстрації представимо динаміку обсягів земельного банку компаній з Топ-5 найбільших латифундистів в Україні (табл. 2).

Таблиця 2. Обсяг земельного банку агрохолдингів в Україні (тис. га)

Назва компанії	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Кернел	390	385	602,5	550	530
ПАТ «UkrlandFarming»	654	605	605	570	500
МХП	350	370	370	370	370
Агропросперис (NCH)	430	430	430	400	396
Астарта - Київ	245	250	250	250	240

Складено автором на основі [6]

На сьогодні скорочується накопичення земельних ресурсів великими агрокорпораціями. Акцент зміщується на підвищення ефективності виробництва на основі інвестицій в інновації. Як зазначають експерти, великі земельні території в наш час – далеко не гарант високих та стійких прибутків, ставку слід робити на модернізацію виробництва, використання точних технологій при посіві та обробці, нових стійких до хвороб і погодних умов гібридів насінневого матеріалу [7]. Одже, концентрація капіталу позитивно впливає на рівень інноваційності аграрної сфери. Зокрема, це досягається за рахунок можливості акумуляції фінансових коштів і спрямування їх на реалізацію цілей короткострокової та довгострокової перспектив. Наявність в структурі холдингових підприємств елементів промислового виробництва та сфери логістики дозволяє пом'якшити вплив факторів сезонності і низької швидкості обігу коштів. Для інших форм ведення аграрного бізнесу (сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств) проблема фінансових ресурсів є однією з головних через брак власних ресурсів і ускладнення з залученням позичкових коштів з огляду на їх високу вартість та небажання банків кредитувати аграрну сферу, яка є ризиковою. Агрохолдинги ж крім власних фінансових ресурсів використовують кошти компаній - засновників, які у багатьох випадках мають власні банки, залучають іноземні інвестиції, зокрема кошти офшорних компаній, та дешеві кредити закордонних банків.

На сьогодні 14 агропідприємств України мають можливість залучення коштів через біржовий фондовий ринок, їх цінні папери котуються на світових фондових біржах. Більшість компаній вийшли зі своїми акціями на Варшавську фондову біржу («Кернел», МХП, «Астарта-Київ», «Овостар Юніон», ІМК), деякі торгували на Лондонській фондовій біржі (МХП, «Авангард»). При цьому, чотири з п'яти найбільших агрохолдингів в 2019 р. демонстрували зменшення капіталізації (ринкової ціни акцій): МХП – на 24% до 940,4 млн дол., «Кернел» – на 17% до 906,5 млн дол., «Астарта-Київ» – на 31% до

105,2 млн дол. і «Овостар Юніон» – на 31% до 121,5 млн дол. Позитивні зміни відбулися лише в компанії ІМК, капіталізація якої зросла на 10% – з 105 млн дол. до 115,4 млн дол. [8].

Переваги агрохолдингів над іншими підприємницьким структурами у сфері аграрного бізнесу мають переважно економічний характер. Завдяки агропромисловій вертикальній інтеграції, агрохолдинги, як правило, є ефективними бізнес-проектами, додаткові конкурентні переваги досягаються завдяки преференційному доступу до капіталу, ринків, політичної допомоги та інновацій. Інтегруючи всі елементи аграрно-індустріального виробництва і продовольчого маркетингу в своїй структурі, агрохолдинги досягають достатньо високого рівня конкурентоспроможності, що є важливим аспектом для України після її приєднання до СОТ та експансії в ЄС, а також стратегії диверсифікації зовнішніх ринків. Внесок агрохолдингів до економічного зростання і розвитку є позитивним.

Важливим позитивним аспектом діяльності агрохолдингів є їх вклад у процеси забезпечення необхідної якості сільськогосподарської та харчової продукції, що актуалізувалися входженням України до СОТ, виходом на світові ринки. Досягнення визначених високих стандартів досить важко реалізується в рамках середнього та дрібного сільськогосподарського і переробного виробництва, не говорячи вже про домогосподарства населення, частка яких на ринках окремих видів продукції сягає 70-90% (молоко, овочі, картопля). Лише на великих сучасних переробних підприємствах можна досягти необхідної глибини переробки сільськогосподарської продукції, асортименту, якості, та, як наслідок, економічної ефективності.

Недоліки надконцентрації в аграрній сфері пов'язані з економічними, екологічними та соціальними аспектами функціонування. Зокрема зазначається, що інтегровані структури не є законодавчо визначеною правовою формою суб'єктів господарювання, вони організовані переважно у вигляді акціонерних товариств або товариств з обмеженою відповідальністю, бухгалтерська і фінансова звітність яких не є консолідованою, тому регуляторний вплив держави на них обмежується [2, с. 68]. Проведений аналіз свідчить, що більшість інтегрованих формувань України зареєстровані в офшорних зонах, що дає їм змогу уникати сплати податків за місцем господарської діяльності (табл. 3).

Таблиця 3. Власність агрохолдингів, країна їх реєстрації (2020 р.)

Назва компанії	Земельний банк, тис. га	Регіони діяльності в Україні	Країна реєстрації
Кернел	530	11 областей	Люксембург
ПАТ «UkrlandFarming»	500	22 області	Кіпр
МХП	370	9 областей	Люксембург
Агроспросперис (NCH)	300	11 областей	США
Астарт - Київ	235	8 областей	Україна
Континентал Фармерз груп	195	5 областей	Саудівська Аравія
Епицентр К	160	5 областей	Україна
Аграрні системні технології	150	4 області	Україна
HarvEast	127	4 області	Кіпр
ІМК	123,9	3 області	Кіпр

Узагальнено автором

Вибір офшорних зон в якості території реєстрації агрохолдингів спрямовано на використання основних переваг економічної діяльності в них, які полягають у наступному [9]:

- ❖ низькі податки чи їх відсутність;
- ❖ досягнення анонімності й конфіденційності господарських операцій та прав власності;
- ❖ відсутність валютних обмежень;

-
- ❖ надійна, ефективна і недорога банківська система;
  - ❖ можливість одержання дозволу на роботу й на проживання (у деяких зонах);
  - ❖ можливість законного володіння нерухомістю за кордоном (у деяких зонах);
  - ❖ наявність умов для обходу різних обмежень і ембарго (заборона на постачання) по окремих видах діяльності і товарах;
  - ❖ низькі адміністративні витрати, необхідні для поточної діяльності;
  - ❖ використання зручних прапорів (судноплавство);
  - ❖ політична й економічна стабільність;
  - ❖ розвинута ділова та соціальна інфраструктура: мережа комунікацій та сучасні засоби зв'язку, внутрішнє транспортне сполучення, відповідні умови проживання, медичне обслуговування, володіння місцевими жителями і обслуговуючим персоналом іноземними мовами, наявність кваліфікованих фахівців - нотаріусів, адвокатів, бухгалтерів тощо.

В результаті спостерігається протиріччя між економічними інтересами власників агрохолдингів та суспільними інтересами, що потребує коригуючого впливу з боку державних органів влади.

Характерним для агрохолдингів є порушення нормативів структури посівних площ, передбачених Постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р., № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах». Прогресуючий розвиток перерахованих вище процесів в останні роки призводить до скорочення площ найбільш цінних ґрунтів, зменшення рівня родючості всього ґрунтового покриву, значного зниження екологічних функцій ґрунтів, скорочення біорізноманітності [10, с. 11]. Намітилася негативна тенденція до зменшення поживних речовин у ґрунті, зокрема фосфору та калію. Площа еродованих земель в Україні становить близько 17,0 млн га (41% від загальної кількості сільськогосподарських угідь). Економічні збитки, зумовлені процесами ерозії складають 9,1 млрд. грн, а втрати грошової вартості земель у 1,5–2 рази більші, ніж сумарна виручка від експорту сільськогосподарської продукції [2, с. 69].

Процеси концентрації капіталу внесли корективи в існуючу ситуацію на селі, підсилили соціальні та інфраструктурні проблеми. Основною метою агрохолдингів, як чисто бізнесових проєктів, є примноження капіталу їх засновників. Підтримка і розвиток сільської інфраструктури не виступають функцією вертикально інтегрованих аграрних структур. Засновники агрохолдингів не є мешканцями села. Загалом, при бажанні агрохолдинги можуть досить легко вийти з аграрного бізнесу без суттєвих втрат. Особливо це стосується тих із них, які займаються виключно рослинництвом, тобто орендують землю. Зазначені міркування призводять до розуміння необхідності прийняття на себе великим бізнесом соціальної відповідальності на основі сучасного розуміння корпоративної культури. Головними негативними наслідками надконцентрації ресурсів у соціальному контексті для сільських територій є низька зайнятість населення. Агрохолдинги переважно спеціалізуються на малотрудомістких галузях рільництва, у яких землемісткість робочого місця у 4 рази нижча за середню в Україні [2, с. 68].

Гармонізація структурних параметрів досягнення ефективного використання ресурсного потенціалу аграрної сфери потребує коригуючи дій з боку держави, які, на наш погляд, мають бути сконцентровані на наступних напрямках:

- збалансований розвиток сільського господарства і сільських територій на основі багатоманіття організаційних форм ведення бізнесу;
- забезпечення рівних та прозорих умов господарювання в усіх формах підприємств у сільському господарстві та харчово-промисловому секторі;
- усунення неефективного розподілу виробничих субсидій;

-
- стимулювання інвестицій (в тому числі і державних) у прикладну науку і практичну освіту, в створення ринкових інформаційних систем;
  - розвиток системи консультаційних послуг для фермерських господарств;
  - спрямування державних коштів на розвиток інфраструктури села (доріг, енергії і водопостачання, охорони здоров'я, шкіл тощо);
  - корективи податкового ухилу на користь агрохолдингів та урбанізованих зон з метою достатнього податкового притоку до бюджетів сільських громад.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Проаналізовано сферу сільськогосподарського виробництва у розрізі структурної складової, що дозволило дійти висновку про ефективність стратегії укрупнення та консолідації виробництва на основі збільшення довжини внутрішньогосподарського ланцюга доданої вартості. Фактично, мова йде стратегію вертикальних угод, під якими розуміються угоди між підприємствами, що не є прямими конкурентами і знаходяться на різних рівнях створення доданої вартості, виробничого (дистриб'юторського) ланцюга (продавець – покупець, постачальник – споживач).

Позитивними наслідками концентрації виробництва в аграрній сфері на рівні вертикально інтегрованих структур багатоаспектної інтенсивної форми концентрації є: усунення негативного впливу цінового диспаритету на різних рівнях ланцюга доданої вартості; зниження сукупних витрат за рахунок гармонізації руху матеріального потоку в рамках логістичних процесів; оптимізація каналів збуту готової продукції на основі розробки ефективних схем реалізації; закріплення й розширення джерел надходження засобів виробництва шляхом включення сировинних зон у структуру виробничого процесу, формування та раціональне використання інвестиційних коштів зі значним обсягом капіталовкладень в інноваційні рішення; забезпечення високих стандартів якості продукції.

Недоліки надконцентрації декомпонуються на три аспекти: економічні (стратегічне рішення щодо реєстрації агрохолдингів в офшорних зонах призводить до суттєвого скорочення податкових надходжень, зменшуючи можливості держави в реалізації суспільних інтересів); екологічні (домінування в продуктивній структурі агрохолдингів комерційно привабливих компонент має результатом скорочення площ найбільш цінних ґрунтів, зменшення рівня родючості всього ґрунтового покриву, значного зниження екологічних функцій ґрунтів, скорочення біорізноманітності); соціальні (низька зайнятість населення, інфраструктурні проблеми сільських місцевостей).

Список літератури

1. Красноруцький О.О. Концентрація капіталу суб'єктів внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції як фактор розвитку інноваційних процесів. URL: http://vlp.com.ua/files/24_25.pdf
2. Данкевич Є., Данкевич В. Переваги і ризики надконцентрації агропромислового виробництва та земельних ресурсів: економічний, екологічний та соціальний аспект. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. Vol. 2, No. 3, 2016. С. 60-74, с. 61.
3. Артеменко І.С. Теоретико-методичні основи концентрації виробництва на підприємствах агропромислового комплексу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка»*. 2016. Випуск 1(29). С. 23 – 28.
4. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? URL: https://www.apd-ukraine.de/images/AgPP_21_Ukr.pdf
5. Топ 100 латифундистів України. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#308>

6. Топ-10 крупнейших латифундистов в Украине. URL: https://www.youtube.com/watch?v=YKDYXBV_47E
7. Агрохолдинги Украины. URL: <https://tripoli.land/agrokholdingi-ukrainy>
8. Топ-100 латифундистов Украины. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#309>
9. Основи економічної теорії та судової бухгалтерії : навч. посіб. / Т. Ф. Ларіна, Н. В. Павленко, С. О. Ткаченко В. А. Фурса ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2019. – 328 с.
10. Методичні рекомендації щодо призупинення деградаційних процесів у агроландшафтах поліської зони Житомирської області / [А. О. Мельничук, А. М. Бовсуновський, О. І. Савчук та ін.]. Житомир : Ін-т сільського госп-ва Полісся НААН, 2011. 40 с.

References

1. Krasnorutskyi, O. O. Kонтсентратсиіа капіталу суб'єктів внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції як фактор розвитку інноваційних процесів. [Concentration of capital of subjects of internal market of agricultural produce as factor of development of innovative processes]. Available at: http://vlp.com.ua/files/24_25.pdf
2. Dankevych, Ye., Dankevych, V. (2016). «Perevahy i ryzyky nadkontsentratsii ahropromysloвого виробництва та земельних ресурсів: економічний, екологічний та соціальний аспект». *Agricultural and Resource Economics: International Scientific (E-Journal)*. Issue 2. no. 3, pp. 60-74.
3. Artemenko, I. S. (2016). «Teoretyko-metodychni osnovy kontsentratsii vyrobnytstva na pidpryemstvakh ahropromysloвого комплексу». *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», seriia «Ekonomika»*. Issue 1(29), pp. 23 – 28.
4. Ahrokhodynhy v Ukraini: dobre chy pohano? [Agricultural holding in Ukraine: well or badly?] Available at: https://www.apd-ukraine.de/images/AgPP_21_Ukr.pdf
5. Top 100 latifundistov Ukrainy. [Top 100 latifundists of Ukraine]. Available at: <https://latifundist.com/rating/top100#308>
6. Top-10 krupnejshih latifundistov v Ukraine. [Top 10 largest landowners in Ukraine]. Available at: https://www.youtube.com/watch?v=YKDYXBV_47E
7. Agroholdingi Ukrainy. [Agricultural holdings of Ukraine]. Available at: <https://tripoli.land/agrokholdingi-ukrainy>
8. Top-100 latifundistov Ukrainy. [Top 100 latifundists of Ukraine]. Available at: <https://latifundist.com/rating/top100#309>
9. *Osnovy ekonomichnoi teorii ta sudovoi bukhhalterii*. (2019). [Bases of economic theory and judicial book-keeping]. Larina, T. F., Pavlenko, N. V., Tkachenko, S. O., Fursa, V. A. MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. Ukrain.
10. *Metodychni rekomendatsii shchodo pryzupynennia dehradatsiinykh protsesiv u ahrolandshaftakh poliskoi zony Zhytomyrskoi oblasti*. (2011). [Methodical recommendations are in relation to the halt of degradation processes in the agrolandscapes of the Polesye zone of the Zhytomyr area]. Melnychuk, A. O., Bovsunovskyi, A. M., Savchuk, O. I. In-t silskoho hosp-va Polissia NAAN. Zhytomyr. Ukrain.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2020 р.